

نقش رسانه در تلاش برای توسعه و گسترش آگاهی از حقوق بشردوستانه

آرزو برازنده

رسانه‌ها بر اساس کارکرد آموزشی و آگاهی‌رسانی‌شان برای توسعه و گسترش آگاهی از حقوق بشردوستانه قابل اعمال در مخاصمات مسلحانه و تفهیم آن، فراهم کردن هرگونه پیشرفت آن و نیز حمایت از افرادی که بارها و بارها در اوضاع بسیار خشونت‌آمیز قرار گرفته‌اند، به شدت افکار عمومی را متأثر از خود می‌سازند. در نوشتار پیش‌رو، به منظور بررسی نقش رسانه در توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه، درصدد بحث و بررسی مسائلی از این دست برآمده‌ایم: رسانه‌ها با کارکردهای متنوع خود به عنوان یک کارگزار فرهنگی در شکل‌دهی به افکار عمومی ملی یا فراملی، چه نقشی در توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه دارند؟ آیا فشار رسانه‌ها به تضمین اجرای درست حقوق بشردوستانه کمک می‌کند؟ آیا بیان خلاءها و رفع نارسائی‌ها و اصلاح و بازسازی قوانین موجود در قواعد حقوق بشردوستانه توسط رسانه تاثیرگذار خواهد بود؟ در این راستا، با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با مرور و کمک‌گیری از اسناد کتابخانه‌ای و رصد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی به بررسی مباحث یاد شده پرداختیم. نتیجه اینکه، رسانه ابزار انتقال پیام است و با اطلاع‌رسانی درست قواعد حقوق بشردوستانه و انعکاس ضعف‌ها، ناسازگای‌هایی را که در قواعد و مقررات بین‌المللی حقوق بشردوستانه وجود دارد، به عموم می‌آموزد. همچنین، رسانه در راستای تعهد و رسالت خود می‌تواند با اطلاع‌رسانی درست به دولت‌مردان و سیاست‌گذاران از خلاءهای قواعد حقوق بشردوستانه نوعی بیدار باش به آنها بدهند و زمینه لازم را برای ارائه حمایت‌های مؤثر در مواقع بحرانی (جنگ) از افراد غیرنظامی (خبرنگاران) فراهم کنند.

کلید واژگان: رسانه، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، افکار عمومی، حمایت از خبرنگاران.

نقش رسانه در تلاش برای توسعه و گسترش آگاهی از حقوق بشر دوستانه

آرزو برازنده*

مقدمه

همواره در طول تاریخ، زندگی انسان‌ها با درگیری و مخاصمات مسلحانه گره خورده که بیشتر ریشه در عدم‌آشنایی ملل به شیوه و زندگی یکدیگر، انکار اصول دموکراتیک فردی و گروهی، برابری و ارج نهادن به سرشت آدمی دارد. از این رو، صلح فراگیر در عرصه جهانی به آرزویی دست نیافتنی مبدل شده است. صلحی که تنها مبتنی بر قراردادهای سیاسی و اقتصادی دولت‌ها باشد، صلح نیست، بلکه این قرارداد باید دوام و حمایت صادقانه ملل جهان را تأمین کند.

امروزه، توسعه همه‌جانبه و پایدار، برنامه و آرمان همه کشورهاست و همگی نیز اعتراف می‌کنند که فرهنگ و آموزش زیربنای چنین توسعه مطلوبی است. آموزش، بنیادی‌ترین رکن از ارکان مهندسی فرهنگی هر کشور است که نه تنها می‌بایست از برنامه نخستین دولت‌ها باشد،

* آرزو برازنده دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد تهران مرکزی است (arezo.barazandeh@yahoo.com).

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۶/۴
فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISJ)، سال دهم، شماره ۴، بهار ۱۳۹۳، صص ۳۱۳-۲۹۵.
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۰/۲۰

بلکه رسانه‌های ملی می‌بایست گام‌های بلندی برای این مهم بردارند. از کارکردهای رسانه، آگاهی‌رسانی و آموزش^۱ است چرا که از وظایف این کارگزار فرهنگی در جریان گذاشتن مردم از تازه‌ترین رخداد‌های خبری، علمی، ورزشی و ... است که خود گامی مهم در راستای بالابردن انگیزهٔ آموختن است.

از نگاهی دیگر، رسانه‌های ملی با بهره‌گیری از نظریهٔ کاشت^۲ که امروزه یکی از نظریات مهم در بخش رسانه است بیان می‌دارد؛ رسانه‌ها به آسانی توانایی آن را دارند که درخت ارزش‌ها، قوانین ملی و بین‌المللی حقوق بشردوستانه را در خانواده‌ها به گونهٔ فیلم، سخن‌رانی و برنامه‌های گوناگون رادیویی و تلویزیونی بکارند^۳ و آموزش دهند. برای نمونه، رسانه‌ها با انگارسازی می‌توانند تصویر ذهنی افکار عمومی را از واقعیت‌های جنگ، محدود کردن روش‌ها و جنگ افزارهای بکار گرفته شده در جنگ، نسبت به جامعه ملی و جهانی شکل دهند.^۴

هنگامی که بحث توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه به میان می‌آید، بی‌گمان، باور بسیاری بر این است که این مسئولیت با نگاه به اسناد بین‌المللی، به ویژه کنوانسیون‌های حقوق بشردوستانه و پروتکل‌های آن بر عهده دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی محلی، ملی و بین‌المللی (به ویژه سازمان‌های امداد رسان)^۵ نهاده شده است و آنها متعهد می‌شوند اقداماتی را به منظور افزایش سطح آگاهی مردم نسبت به حقوق بشردوستانه انجام دهند. برای همین هدف عالی، در مواد ۴۷ کنوانسیون اول، ۴۸ کنوانسیون دوم، ۱۲۷ کنوانسیون سوم و ۱۴۴ کنوانسیون چهارم از کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو، تصریح شده است:

«دولت‌های معظمه متعهد، تعهد می‌نمایند که در زمان صلح و جنگ، متن این کنوانسیون را هر چه بیشتر در کشور خود اشاعه دهند و مخصوصاً تدریس آن را در برنامه‌های تعلیمات نظامی و در صورت امکان، در برنامه تعلیمات کشوری بگنجانند، به طوری که عامه مردم خصوصاً نیروهای مسلح در جنگ و کارکنان بهداری و روحانیون ارتش به اصول واقف باشند»^۶ (ماده ۴۷ کنوانسیون اول ژنو).^۷

«دولت معظمه متعهد تعهد می‌نمایند که در زمان صلح و جنگ، متن این قرارداد را هر چه بیشتر در کشور خود اشاعه دهند و مخصوصاً تدریس آن را در برنامه‌های تعلیمات نظامی و در صورت امکان در برنامه تعلیمات کشوری بگنجانند به طوری که عامه مردم خصوصاً نیروهای مسلح داخل در جنگ و کارکنان بهداری و کیششان عسگر بر اصول آن واقف

باشند».^۸ (ماده ۴۸ کنوانسیون دوم ژنو)

«دول معظمه متعاهد تعهد می نمایند که در زمان صلح و در زمان جنگ متن این قرارداد را در کشور خود به وسیع ترین میزان ممکنه اشاعه دهند و مخصوصاً تدریس آن را در برنامه های تعلیمات نظامی و در صورت امکان تعلیمات کشوری بگنجانند، به طوری که اصول آن معروف جامعه نیروهای مسلح و نفوس آنان باشد».^۹ (ماده ۱۲۷ کنوانسیون سوم ژنو)^{۱۰} و همچنین «دول معظمه متعاهد تعهد می نمایند که متن این قرارداد را در زمان صلح و در زمان جنگ هر چه بیشتر در کشور خود اشاعه دهند و مخصوصاً تدریس آن را در برنامه های تعلیمات نظامی و در صورت امکان، در برنامه تعلیمات کشوری بگنجانند به طوری که عامه مردم بر اصول آن واقف باشند. مقامات کشوری و لشکری و شهربانی و غیره که در زمان جنگ عهده دار مسئولیت هایی درباره اشخاص مورد حمایت می باشند باید متن این قرارداد را داشته باشند و مقررات آن مخصوصاً به آنان تعلیم داده شود»^{۱۱} (ماده ۱۴۴ کنوانسیون چهارم ژنو)^{۱۲}.

کمیته بین المللی صلیب سرخ نیز در «... تلاش برای تفهیم حقوق بین الملل بشردوستانه اعمال شدنی در مناصمات مسلحانه و توسعه آگاهی درباره آن و فراهم کردن هرگونه زمینه پیشرفت در آن»^{۱۳} و «... {شرط حمایت از جمعیت های ملی} ... در مسائل مربوط به عموم، از قبیل آمادگی آنها برای عملیات در زمان مناصمه مسلحانه، رعایت و توسعه و تصویب کنوانسیون های زنو و انتشار اصول اساسی و حقوق بین الملل بشردوستانه»^{۱۴} نقش مؤثری را ایفا می کند.

با توجه به بیان تعهدات دولت ها و سازمان ها، طبیعتاً این نهادها به تنهایی نمی توانند در توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه کاری از پیش ببرند. از این رو، نیاز است که با کمک و معاضدت رسانه ها، روند آموزش حقوق بشردوستانه بین المللی را فراهم آورند. برای نیل به این هدف، رسانه ها با قراردادن پیام های گوناگون، گروه ها و ملت ها را برای کمک به شناخت و درک دیدگاه ها و آرزوهای مشترک یکدیگر آگاهی داده و به گسترش این روند کمک خواهند کرد. قبل از آنکه به بحث در رابطه با نقش رسانه در توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه بپردازیم، لازم است درکی از مفهوم رسانه داشته باشیم.

۱. مفهوم رسانه

رسانه که در مفهوم نوین، آن را medium و جمع آن را media می‌دانند، همان وسایل ارتباطی جمعی است.^{۱۵} رسانه‌های جمعی را Media mass گفته و شامل آن دسته از وسایل ارتباطی می‌شناسند که جریان‌های خبری را به گروه‌های گوناگون از مخاطبان می‌رسانند. این مفهوم، مطبوعات، ماهواره، کتاب، رادیو، تلویزیون، خبرنگار و اینترنت را شامل می‌گردد.^{۱۶}

رسانه‌های اجتماعی به عنوان Social Media شناخته می‌شوند که به مجموعه سایت‌ها و ابزارهایی اطلاق می‌شود که در دنیای مجازی کاربری دارند و به وسیله رسانه‌های نوین از قبیل شبکه‌های ارتباطی و اینترنت، متولد شده و رشد پیدا کرده‌اند. این مفهوم از جمله فیس‌بوک، توئیتر، یوتیوب و گوگل پلاس را شامل می‌گردد.

فرد/ینگلس در کتاب «نظریه رسانه‌ها» چنین می‌نویسد:

«رسانه عبارت است از هر ابزاری برای برقراری ارتباطات. رسانه حامل یا "واسط" پیام است ... یک تلفن بالنسبه، صرفاً یک واسط است ...»^{۱۷}

ویلیور شران، رسانه‌ها را به مثابه «دروازه‌بانان جامعه» دانسته است و در این باره می‌گوید: «دروازه‌بانان که در سراسر شبکه‌های خبری جای می‌گیرند، شامل خبرنگارانند که باید تصمیم بگیرند در جریان یک دادگاه یا یک حادثه خاص، تظاهرات سیاسی، کدام قسمت را متبلسور سازند. تولیدکنندگان فیلم نیز باید تصمیم بگیرند از کدام صحنه، فیلم بگیرند. کتاب‌فروشان نیز باید تصمیم بگیرند کدام کتاب را برای فروش عرضه کنند، معلمان باید تصمیم بگیرند کدام کتاب و یا مرجع را درسی تلقی نمایند. تلخیص‌کنندگان وقایع باید تصمیم بگیرند کدامین حادثه یا خبر را در خلاصه خود جای دهند».^{۱۸}

با توجه به نظراتی که بیان شد، رسانه‌ها، انگاره‌های ما از جهان پیرامون را شکل و صورت می‌دهند و به ما می‌گویند که چگونه درباره این انگاره‌ها بیاندیشیم. در اساس، بسیاری از چیزهایی که درباره حوادث پیرامون خود می‌دانیم - یا فکر می‌کنیم - از طریق روزنامه‌ها، هفته‌نامه‌های خبری، رادیو یا تلویزیون به دست آمده است.

۲. آموزش رسانه‌ای

بکارگیری رسانه‌ها با انگیزه‌ها و اهداف آموزشی، موضوعی نوپیدا نیست. مطالعات تاریخی و مشاهدات خارجی این واقعیت را تأیید می‌کنند. به هر روی، توسعه و گسترش شگفت‌انگیز

وسائل ارتباط جمعی، گوناگونی آن‌ها، آن‌هم فراتر از مرزهای جغرافیایی، بر ابعاد و جدیت این موضوع افزوده است.^{۱۹}

آموزه‌های کاربردی رسانه‌ای نشان داده است که کاستی‌های اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و ... را می‌توان از طریق آموزش عمومی برطرف کرد. برخی از دلایل اثبات این موضوع عبارتند از:^{۲۰} ۱. رسانه‌ها راهی مؤثر برای آموزش گروه‌های بزرگ جمعیت هستند؛ ۲. تمام افراد جمعیت حتی لایه‌های پنهان را پوشش می‌دهند؛ ۳. رسانه‌ها بر هنجارهای فرهنگی و اجتماعی تأثیر می‌گذارند؛ ۴. رسانه‌ها شاخصی از میزان جدی بودن مشکل ارائه می‌کنند؛ ۵. در افزایش آگاهی و تغییر نگرش و عملکرد فردی و اجتماعی مؤثرند؛ ۶. در آموزش مهارت‌ها، تشویق، اعتماد به نفس، نقش مؤثری دارند؛ و ...

آموزش رسانه‌ای ممکن است به دو شیوه مستقیم و غیر مستقیم انجام پذیرد؛ آموزش غیرمستقیم در همه کارکردهای رسانه وجود دارد و آموزش‌های مستقیم از طریق رسانه‌ها امروزه بسیار رایج است. اما مقصود از شیوه مستقیم، اختصاص یک رسانه یا بخشی از توانایی آن به آموزش از راه دور است. در این شیوه، گردانندگان رسانه و مخاطبان می‌دانند که مقاصد آموزشی در کار است و به همین انگیزه نیز پیامی را فرستاده یا دریافت می‌کنند. ناگفته نماند که آموزش‌های از راه دور دارای مدل‌های متفاوتی است که مدل آموزش از راه دور از طریق شبکه، تنها یکی از آنهاست.^{۲۱}

۱-۲. آموزش رسانه‌ای و نقش آن در توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه از دیدگاه حقوقی

گسترش روزافزون کارکرد آموزشی رسانه‌ها لزوم قانون‌مند کردن آن را در پی دارد. بازتاب این سخن، در اسناد حقوق بین‌الملل آشکار است. در این بخش، نگاهی به مهم‌ترین مقررات حقوقی در زمینه آموزش رسانه‌ای در حوزه بین‌المللی خواهیم داشت.

مجمع عمومی سازمان ملل در قطعنامه‌های متعددی به موضوع رسانه‌ها و حقوق آموزشی و فرهنگی انسان‌ها توجه خاص نشان داده است. برای نمونه، در قطعنامه (۲۸) ۳۱۴۸ مجمع عمومی مورخ ۱۹۷۳ ذیل عنوان حفظ و اشاعه ارزش‌های فرهنگی، با یادآوری این واقعیت که «توسعه سریع رسانه‌های جمعی یکی از مهم‌ترین ابزارهای اشاعه پیشرفت‌های علمی و دانش فنی و افزایش نقش رسانه‌های جمعی در حیات فرهنگی و اخلاقی جامعه است، از همه حکومت‌ها مصرانه می‌خواهد که «آموزش گسترده و فعالیت اطلاع‌رسانی» را به صورت جزء لاینجزایی از تلاش‌های توسعه درآورند».^{۲۲}

همانگونه که از توصیه بالا پیداست، مسئولیت پی‌گیری حقوق مربوط به امور تربیتی، علمی و فرهنگی ملل که آموزش و رسانه را نیز در بر می‌گیرد، بر عهده یکی از آژانس‌های تخصصی سازمان ملل یعنی سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)^{۲۳} که به موجب اساسنامه مصوب ۱۶ نوامبر ۱۹۴۵ دولت‌های عضو سازمان ملل متحد تأسیس شده است - می‌باشد. بر همین اساس، سازمان یونسکو به تنظیم و تصویب اصولی در مورد رسانه پرداخته است که عبارتند از:

۱-۲. قطعنامه کنفرانس عمومی «یونسکو»: آگاهی‌دهی همگانی و تفاهم بین‌المللی^{۲۴}

قطعنامه شماره ۳۰۱-۴ مصوب ۱۴ نوامبر ۱۹۷۰ از سوی دولت اتحاد جماهیر شوروی و با هدف تصویب اعلامیه‌ای راجع به کاربرد وسائل ارتباط جمعی در روابط بین‌المللی پیشنهاد گردید که در آن، مقرراتی درباره آگاهی‌دهی همگانی و اقدام در جهت تفاهم بین‌المللی گنجانده شد. در این قطعنامه، چنین مقرر شده است که: «... کنفرانس عمومی ... با توجه به آنکه تبلیغات سیاسی به نفع جنگ، نژادپرستی و کینه و نفرت در میان ملت‌ها از طریق وسایل ارتباط جمعی با هدف‌ها و اصول منشور ملل متحد و اساسنامه یونسکو، مغایرت دارد، با در نظر گرفتن نفوذ همواره در حال رشد وسایل ارتباط جمعی در زندگی جامعه و با توجه به آنکه وسایل ارتباط جمعی باید در اقدام مساعد برای تفاهم و همکاری بین‌المللی، به نفع صلح و رفاه بشریت، نقش مهمی ایفا کنند:

۱. کاربرد وسایل ارتباط جمعی برای تبلیغات سیاسی در طرفداری از جنگ، نژادپرستی و کینه و نفرت در میان ملت‌ها را غیرقابل قبول اعلام نماید؛ ۲. از تمام دولت‌ها دعوت می‌کند تا اقدامات ضروری را به‌ویژه در زمینه قانون‌گذاری برای ترغیب کاربردهای وسایل ارتباط جمعی علیه تبلیغات سیاسی به هواداری از جنگ، نژادپرستی و کینه و نفرت در میان ملت‌ها به عمل آورند و اطلاعات مربوط به این اقدامات را به یونسکو ارائه دهند».^{۲۵}

۲-۱-۲. اعلامیه کنفرانس عمومی؛ اصول بنیادی کمک وسایل ارتباط جمعی به تحکیم صلح،

تفاهم بین‌المللی و ...»^{۲۶}

این اعلامیه، یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی مصوب کنفرانس عمومی «یونسکو» در مورد نقش وسایل ارتباط جمعی در جهت تحکیم صلح و تفاهم جهانی است که پس از شش سال

تلاش و مذاکره و مناقشه، بین نمایندگان دولت‌های عضو «یونسکو» در جریان بیستمین اجلاس کنفرانس یاد شده در ۲۸ نوامبر ۱۹۷۸ به تصویب رسید. ماده سوم این اعلامیه به نقش وسایل ارتباط جمعی در صلح و تفاهم بین‌المللی پرداخته است. متن ماده ۳ اعلامیه، به این ترتیب است:

۱. وسایل ارتباط جمعی به تحکیم صلح و تفاهم بین‌المللی و در مبارزه علیه نژاد پرستی، آپارتاید و تحریک به جنگ کمک مهمی مبذول می‌دارند؛ در مبارزه علیه جنگ تجاوزگرانه، نژادپرستی، آپارتاید و همچنین علیه تجاوزات به حقوق بشر که از عوامل مختلف و از جمله پیش‌داوری و جهل ناشی می‌شوند، وسایل ارتباط جمعی با انتشار اطلاعات مربوط به کمال مطلوب‌ها، آرمان‌ها، فرهنگ‌ها و خواست‌های خلق‌ها، به از میان بردن جهل و عدم تفاهم در میان خلق‌ها، به حساس‌تر کردن شهروندان یک کشور نسبت به خواست‌ها و آرمان‌های کشورهای دیگر، به تأمین احترام حقوق و حیثیت تمام ملت‌ها، تمام خلق‌ها و تمام افراد، بدون تفاوت نژاد، جنس، زبان، مذهب و ملیت و به جلب کردن توجه نسبت به دردهای بزرگ مورد ابتلای بشریت، همچون فقر، سوء تغذیه و بیماری، کمک می‌کنند. با این عملکرد، آنها تدارک سیاست‌های مناسب‌تری از طرف دولت‌ها برای کاهش دادن تشنجات بین‌المللی و حل و فصل کردن اختلافات بین‌المللی با شیوه مسالمت‌آمیز و منصفانه را، تسهیل می‌نمایند.^{۲۷}

۳-۱-۲. توصیه‌های «کمیسیون مک‌براید» درباره به کاربرد ارتباطات جمعی در توسعه ملی و

تحکیم صلح جهانی

در گزارش نهایی کمیسیون بین‌المللی یونسکو برای مطالعه مسائل ارتباطات،^{۲۸} که به تقاضای نوزدهمین اجلاس کنفرانس عمومی (پاییز ۱۹۷۶) تشکیل شد، طی هشت نشست به بهبود نقش‌ها و کارکردهای وسایل ارتباط جمعی در زمینه‌های پیشبرد توسعه ملی و گسترش تفاهم بین‌المللی و حفظ صلح و امنیت جهان، توجه خاصی معطوف شده است.^{۲۹} کمیسیون، توصیه‌هایی (توصیه‌های شماره ۷۹ تا ۸۲) در مورد چگونگی عملکرد وسایل ارتباط جمعی در زمینه تفاهم و صلح و امنیت جهانی، عرضه کرده است. در مقدمه، این پیشنهادها، با عنوان «به سوی تفاهم بین‌المللی»، چنین گفته شده است: «... تحکیم صلح، امنیت و همکاری بین‌المللی و کاهش تشنجات جهانی، به نفع تمام ملت‌هاست و وسایل ارتباط جمعی می‌توانند کمک‌های مهمی برای تحقق آنها به عمل آورند. مجمع عمومی ملل متحد، در جریان اجلاس

ویژه خود در مورد خلع سلاح (نیویورک، مه-ژوئیه ۱۹۷۸)، از وسایل ارتباط جمعی خواسته است تا برای بسیج افکار عمومی در هواداری از پایان دادن به مسابقه تسلیحاتی و خلع سلاح، کوشش‌های بیشتری صورت دهند. و ...». به دنبال این مقدمه، در گزارش کمیسیون، توصیه‌های زیر درباره به تفاهم بین‌المللی ارائه شده‌اند:

❖ «سیاست‌های ملی ارتباطی، باید با اصول مورد قبول در زمینه ارتباطات بین‌المللی هماهنگ باشد و از ایجاد فضای مساعد تفاهم متقابل و همزیستی مسالمت‌آمیز در میان ملت‌ها، هواداری کنند. کشورها باید وسایل ارتباط رادیویی و تلویزیونی و سایر وسایل ارتباطی بین‌المللی تحت اختیار خود را نیز تشویق نمایند تا در حد امکان، به صلح و همکاری بین‌المللی کمک کنند و از ایجاد نفرت و کینه ملی، نژادی یا مذهبی و تحریک به تبعیض، خصومت، خشونت یا جنگ، خودداری نمایند. (توصیه نامه شماره ۷۹)»^{۳۰}

❖ «مسائل صلح و خلع سلاح، حقوق بشر و توسعه و مسائل مربوط به برقراری یک نظم نوین جهانی اطلاعات و ارتباطات، باید توجه‌های شایسته آنها را به خود جلب کنند. از وسایل ارتباط جمعی چاپی و سمعی و بصری باید دعوت شود تا اسناد مهم سازمان ملل متحد، یونسکو، جنبش‌های جهانی برای صلح و سازمان‌های بین‌المللی و ملی دیگری را که فعالیت‌های خود را به هواداری از صلح و امنیت اختصاص می‌دهند، معرفی نمایند. برنامه‌های مدارس روزنامه‌نگاری باید برای مطالعه درباره مسائل بین‌المللی و اندیشه‌هایی که در چارچوب فعالیت‌های سازمان ملل متحد راجع به آنها مطرح می‌شوند، جایگاه خاصی پیش بینی کنند». (توصیه نامه شماره ۸۰)»^{۳۱}

❖ «گزارش‌گری خبری درباره رویدادهای بین‌المللی یا تشنج‌ها و بحران‌هایی که ممکن است در کشورهای مختلف پدید آیند، رعایت احتیاط فراوان و احساس مسئولیت بسیار بالایی را ایجاب می‌کند. در چنین مواردی، وسایل ارتباط جمعی، اغلب، یکی از کمیاب‌ترین راه‌ها، اگر نگوئیم تنها راه موجود، برای تماس بین گروه‌های متخاصم یا در حال جنگ، به شمار می‌روند. بنابراین، بدیهی است که در چنین شرایطی، نقش بسیار مهمی به عهده داشته باشند و با توجه به اهمیت نقش خود، کوشش نمایند تا با متانت و انعطاف خاص و رعایت عینی‌گرایی کامل، آن را به انجام برسانند». (توصیه‌نامه شماره ۳۸) (۸۲)»^{۳۲}

۳. نقش رسانه‌ها در توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه

راه‌های زیادی برای گسترش دانش حقوق بشردوستانه در میان افراد جامعه وجود دارد. در این میان، رسانه‌ها به عنوان ابزاری مؤثر و یک کارگزار فرهنگی نیرومند، می‌توانند نقش بسزایی در توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه رسانه داشته باشند. به راستی برای این امر چه تدابیری باید اتخاذ شود؟ در ادامه، به این موضوع پرداخته خواهد شد.

۱-۳. تدابیر پیش‌گیرانه^{۳۳}

بهترین و کارآمدترین شیوه پیش‌گیری رسانه‌ها، آموزش است که همانا بهتر است در زمان صلح مقدمات لازم آن فراهم گردد. برترین راه، برای فراهم آوردن ساز و برگ این کار آن است که حقوق بین‌الملل بشردوستانه به عموم مردم آموزش داده شود. چراکه «آموزش قواعد حقوق بشردوستانه بین‌المللی بهترین راه جلوگیری از نقض آنهاست»^{۳۴} و طبیعتاً این آموزش اگر از طریق رسانه انجام گردد به مراتب تأثیرگذارتر خواهد بود، چرا که با بهره‌گیری از جذابیت‌های هنری و فناوری‌های آموزشی - که خود روش آموزش غیر مستقیم است - بازخورد بهتری خواهد داشت.

نخستین گروهی که می‌بایست حقوق بین‌الملل بشردوستانه را بیاموزند نظامیان هستند. آنان باید بدانند در شرایط دشوار جنگ و منازعات مسلحانه، شورش‌های خیابانی و نظایر چنین موقعیت‌هایی برای استفاده از نیروی خود چه محدودیت‌هایی دارند و در کاربرد سلاح‌ها و امکانات خویش برای رسیدن به اهداف خود (حسب مورد: آزادسازی خاک اشغال شده وطن یا بازگرداندن آرامش به شهر) چه نکاتی را باید رعایت نمایند.^{۳۵} اگر نظامیان در زمان صلح به روش مناسبی آموزش ندیده باشند، در زمان جنگ قادر به اجرای این قواعد نخواهند بود.

همچنین، عموم مردم باید اطلاعات اولیه‌ای از حقوق بین‌الملل بشردوستانه داشته باشند تا بدانند که حتی در هنگام درگیری‌های مسلحانه، صرف‌نظر از اینکه چه کسی متجاوز و چه کسی قربانی است، برخی از قواعد لازم‌الاجرا هستند که از افراد - حتی اتباع دشمن - حمایت می‌کند. این آموزش‌ها، حتماً باید در زمان صلح داده شوند زیرا وقتی جنگی آغاز شود دیگر برای رساندن این پیام دیر شده است. بنابراین، نیروهای پلیس، کارگزاران داخلی، سیاست‌مدارها، دیپلمات‌ها، قضات، حقوق‌دانان، روزنامه‌نگاران، دانش‌آموزان و دانشجویانی که

در آینده مشاغل مختلف خواهند داشت و عموم مردم، باید محدودیت‌هایی را که اعمال افراد در زمان درگیری مسلحانه با آن مواجه‌اند و حقوقی را که افراد از آن برخوردارند، بدانند و از آن آگاه باشند.^{۳۶}

با توجه به این موضوع، رسانه‌ها می‌توانند با ارائه اطلاعات درست حقوق بشردوستانه، خشونت و سبیتی که در جنگ‌ها وجود دارد را در قالب کتب آموزشی، برنامه‌های تلویزیونی، فیلم سینمایی و مستند، سخنرانی‌ها و خبر، به تصویر بکشند و به مخاطبان (به ویژه نظامیان) ارائه کنند. این نکته را نباید فراموش کرد که اگرچه رسانه‌ها می‌توانند خشونت‌ها، جنایات جنگی در میدان جنگ و عواقب جنگ را به تصویر بکشند، اما این امر صددرصد امکان‌پذیر نیست، چراکه رسانه‌ها با اینکه قابلیت روایت جنگ و جنایات جنگی را دارند، اما نمی‌توانند بوی سوختگی پوست انسان، تصاویر خون آلود، عفونی، هولناک و نفرت‌انگیز را به نمایش درآورند.

اگرچه حقیقت هیچ جنگی، به جز استثنائاتی اندک، در هیچ فیلم، مستند و یا خبری منعکس نمی‌شود، اما فیلم‌ها و مستندهای زیادی در انتقاد از جنگ، جنایات‌های نظامیان هنگام وقوع جنگ و هراس از جنگ اتمی ساخته شده است. فیلم‌هایی از این دست بسیارند: به عنوان مثال، بچه‌های بمب اتمی^{۳۷} (کانتو شیندو-۱۹۵۲)، هیروشیما، هیروشیما^{۳۸} (هیدئو سه کی گاو-۱۹۵۳) و ثبت یک انسان^{۳۹} (در ایران با عنوان در ترس زندگی می‌کنم شناخته شده است، آکیرا کوروساوا-۱۹۵۵) که به فاجعه اتمی هیروشیما و ناکازاکی و هراس از جنگ اتمی و عواقب آن، پرداخته‌اند.^{۴۰}

همچنین، فیلم فهرست شیندلر^{۴۱} (استیون اسپیلبرگ-۱۹۹۳) درباره کشتار جمعی اسرای غیرنظامی توسط ارتش آلمان در جنگ جهانی دوم است که مضمون فیلم در مورد کشتار دسته جمعی یهودیان است.^{۴۲} فیلم در سرزمین خون و عسل^{۴۳} (آنجلینا جولی-۲۰۱۱) نیز با رویکردی انتقادی، جنایاتی که سربازان صربی در بوسنی هرزه گوین بر علیه مسلمانان (به ویژه زنان) مرتکب شده بودند، را به تصویر می‌کشد.

افزون بر این، فیلم‌های آنها کجا هستند،^{۴۴} مبارزه با رعایت قوانین،^{۴۵} حقوق بین‌المللی بشردوستانه: مجموعه قانون جهانی،^{۴۶} در قلب عملیات^{۴۷} که به سفارش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ ساخته شده است، با رویکردی آموزشی، ناگفته‌های زمان جنگ، ضرورت به کارگیری اصول بنیادین حقوق درگیری‌های مسلحانه در روش‌ها و آموزش‌های نظامی توسط افسران در

سراسر جهان، شرایط بد امنیتی جمعیت غیر نظامیان در جنگ و برخورد با چالش‌ها را بازگو می‌کنند.

بدیهی است، باتوجه به رویکردی که فیلم‌های مذکور داشتند، اگرچه هدفشان منع توسل به زور نبوده، اما توانسته‌اند با تقبیح جنگ و به تصویر کشیدن جنایات جنگی در شکل‌دهی به افکار عمومی نقش بسزایی داشته باشند.

امروزه توسعه و آگاهی حقوق بشردوستانه از طریق رسانه‌های اجتماعی نیز نسبت به سایر رسانه‌ها با سهولت بیشتری امکان‌پذیر است، چراکه امکان مبادله گسترده‌ای از اخبار، اطلاعات و ارتباطات^{۴۸} را در سراسر جهان به راحتی فراهم می‌آورند. تا جایی که استفاده از این وسایل خود یک ضرورت و الزام اجتماعی است.

سایت‌های یوتیوب، تویتر و فیس‌بوک از جمله رسانه‌های اجتماعی هستند که تا امروز توانسته‌اند با انتشار سریع اخبار جنایات جنگ، تقبیح نمودن جنگ و ... نقش بهتری را نسبت به دیگر رسانه‌ها داشته باشند. به‌عنوان مثال، امروزه با بروز جنگ داخلی در سوریه، مصر، عراق و افغانستان، این سایت‌ها، روزانه و هر ساعت توانسته‌اند تصویر ذهنی افکار عمومی را از واقعیت‌های جنگ و آنچه در شهرها پیش‌رو دارند روشن‌تر نمایند و پرده از این جنایات بردارند و این جنایات را به گوش جهانیان برسانند.

۲-۳. تدابیر اجرایی

رسانه‌ها باتوجه به توانمندی‌هایی که دارند، یکی از عوامل بسیار مهم در دگرگونی ارزش‌ها، باورها و معیارهای ملی و فراملی هستند و این پوشش نیرومند رسانه‌هاست که ثابت می‌کنند، قوی‌تر از اراده دولت‌ها عمل می‌کنند.^{۴۹} قدرت رسانه‌ها در ساماندهی و کنترل افکار عمومی جهان و تأثیرگذاری بر سیاست، فرهنگ و افکار ملت‌ها آن چنان اهمیت یافته که گفته می‌شود هیچ نیرویی در دنیای امروز بالاتر از آن نیست که افکار عمومی را دگرگونی بخشد. هیچ پادشاه، رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر یا ژنرال قدرت طلبی هم نمی‌تواند از قدرت تعداد اندکی از افراد که کنترل رسانه‌ها را در دست دارند، برخوردار شود. این قدرت، دور از دسترس نیست و به تمام خانه‌ها تسری یافته است. قدرتی که ذهن و فکر هر شهروندی اعم از پیر یا جوان، غنی یا فقیر و عامی و متخصص را شکل می‌دهد.

رسانه‌ها با توجه به قدرتی که دارند می‌توانند در تضمین و اجرای حقوق بشردوستانه

نقش بسزایی داشته باشند که عبارتند از:

۱-۳-۳. بیان خلاءها و ضعف‌های قانونی به دولت‌ها

رسانه‌ها، چه در سطح ملی و چه در سطح فراملی، در راستای تعهد و مسئولیت خود خواهند توانست برخی از قوانینی که تاکنون قانونگذاران حقوق بشردوستانه به آن توجه نکرده‌اند و یا موجب غفلت دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی گردیده است را به گونه‌ای روشن بیان کنند و به تصویر بکشند و به دولت‌مردان و سیاست‌مداران نوعی بیدارباش بدهند.^{۵۰} و زمینه لازم را برای ارائه حمایت‌های موثر در مواقع بحرانی (جنگ) از افراد غیر نظامی (زنان، کودکان، بیماران، خبرنگاران) و یا انجام وظایف محوله در زمان درگیری فراهم آورند. به عنوان مثال:

حقوق بین‌الملل بشردوستانه در پروتکل شماره یک منضم به کنواسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو، مسئله شناسایی روزنامه‌نگاران را مطرح نموده، و هویت شخص روزنامه‌نگار را مشخص می‌نماید. با در نظر گرفتن ماده ۷۹ پروتکل یاد شده، می‌توان روزنامه‌نگار را به صورت ذیل تعریف نمود: «روزنامه‌نگار فردی است که تلاش می‌کند تا اطلاعاتی را برای مطبوعات، رادیو یا تلویزیون بدست آورده، تفسیر کرده و یا مورد استفاده قرار دهد: شامل خبرنگار، گزارشگر، عکاس، فیلمبردار یا تکنسین‌های فیلم، رادیو یا تلویزیون که عادتاً چنین فعالیت‌هایی را به عنوان شغل اصلی خود انجام می‌دهند می‌باشد.^{۵۱} تعریف بالا، یک تعریف موسع از روزنامه‌نگار می‌باشد. بر این اساس، می‌توان گفت که روزنامه‌نگار صرفاً کسی نیست که مقاله می‌نویسد و به صورت مکتوب ارائه و سپس آن را چاپ می‌کند، بلکه فیلمبردار و کلیه افرادی که به وی کمک می‌کنند و صحنه نبرد را به تصویر می‌کشند نیز در زمره تعریف مذکور قرار می‌گیرد.^۱ ز آنجا که این تعریف با مبنا قرار دادن ماده ۷۹ پروتکل شماره ۱ ارائه گردیده است بجاست که خلاصه ماده مذکور بیان گردد، شکل ساده شده ماده ۷۹ بدین صورت می‌باشد: «روزنامه‌نگارانی که در مأموریت‌های حرفه‌ای خطرناک در مناطق درگیری‌های نظامی هستند، وضعیت افراد غیر نظامی را خواهند داشت، مشروط بر اینکه از انجام هرگونه فعالیت نظامی خود داری نمایند».^{۵۲} با توجه به این موضوع، رسانه‌ها می‌توانند این خلاء و ضعف را در قالب مستند، فیلم، گزارش و غیره به تصویر بکشند و قانونگذاران را متوجه این ضعف و کاستی این قانون نمایند تا نسبت به تجدید نظر آن اقدام نمایند.

۲-۳. تشویق دولت‌ها به تدوین اسناد بین‌المللی جدید و تصویب یا پیوستن به معاهدات

موجود

رسانه‌ها می‌توانند در زمینه ایجاد و تدوین اسناد بین‌المللی جدید نقشی مهم ایفا کنند. اعضای رسانه و عوامل تولیدی با تولید فیلم، مستند، خبر و ... با طرفداری از ایجاد معاهده جدید و حمایت از تصویب یا پیوستن به معاهدات موجود به وسیله کشورهای می‌توانند به تقویت معیارها و ضوابط بین‌المللی و حمایت از حقوق بشردوستانه کمک کنند.

۳-۳. بی‌طرفی رسانه‌ها در منازعات ملی و بین‌المللی

بی‌طرفی رسانه‌ها در منازعات ملی و بین‌المللی برای از بین بردن کینه‌ها، اختلافات بسیار مهم است. اگر رسانه‌ها همانند بنگاه سخنرانی دولت‌ها رفتار کنند و از نقش بنیادین خود - که برقراری ارتباط میان انسان‌ها و آگاهی‌بخشی به مردم است - دور بمانند، به ابزاری تبلیغاتی و پشتیبانی از منافع دولت‌ها مبدل می‌شوند. رسانه‌ها بر اساس جریان آزاد اطلاعات، فرصت فکر کردن را از افراد می‌گیرند و اخبار به سرعت و پی‌درپی منتشر می‌شود. بمباران اطلاعاتی مخاطبان باعث تسلیم شدن آنان می‌شود. در این میان، یکی از عناصر اصلی در تصمیم‌گیری، اطلاعاتی است که به افراد می‌رسد. از این رو، با در اختیار داشتن منابع اطلاع‌رسانی و کنترل افراد، می‌توان اعمال نفوذ کرد و تصمیمات را به نفع خود تغییر داد. به همین جهت، سلامت رسانه‌ها و عدم آلودگی آنها به مطامع فردی و گروهی نقش مهمی در مراودات اجتماعی دارد.^{۵۳}

اگر در زمان جنگ، رسانه‌ها تلاشی برای خاتمه آن انجام ندهند، در حقیقت، تداوم خون‌ریزی و خشونت را موجب شده‌اند. در عصری که بیش از ۱۷۰۰۰ ماهواره، امکانات فوق‌العاده‌ای را بوجود آورده‌اند تا حدی که می‌توان از دیپلماسی مجازی بحث کرد، رسانه‌ها می‌توانند تلاش فراوانی برای ترغیب طرف‌های درگیر به گفتگو و حتی مذاکرات بین‌المللی چند جانبه به عمل آورند.^{۵۴}

۳-۴. تعامل رسانه‌ها با نهادهای حقوق بشردوستانه

اجرای صحیح حقوق بشردوستانه بین‌المللی مستلزم همکاری مستمر و تعامل منطقی میان رسانه‌ها و نهادهای حقوق بشردوستانه است، که می‌توانند نقش بسزایی را در فراهم کردن

زمینه لازم برای ارائه حمایت‌های موثر از غیر نظامیان (زنان، کودکان، خبرنگاران و ...) به ویژه در مواقع بحرانی داشته باشند. به عنوان مثال:

- ❖ همکاری رسانه‌ها با موزه‌های صلح، با هدف ترویج فرهنگ صلح از طریق نشان دادن پیامدهای ناگوار جنگ و خشونت و آثار آن به عموم مردم.
- ❖ همکاری رسانه‌ها با جمعیت‌های ملی و بین‌المللی، با هدف شناسایی افراد آسیب‌دیده در جنگ و بازگو کردن مشکلات این افراد از طریق گزارش، خبر، مستند و فیلم.

فرجام

عصر حاضر، عصر حاکمیت رسانه‌ها بر افکار عمومی جهان است و توسعه و پیشرفت در عصر حاضر بدون رسانه امری سخت و تا حدودی محال تلقی می‌شود. چراکه دنیای امروز دنیای ارتباطات است و انحصارات رسانه‌ای تمامی روابط و مناسبات بشری چه در دوران جنگ و چه در دوران صلح را متأثر از خود ساخته است.

رسانه‌ها، اغلب، یکی از کمیاب‌ترین راه‌ها، اگر نگوئیم تنها راه موجود، برای تماس بین گروه‌های متخاصم یا در حال جنگ، به شمار می‌روند. بنابراین، بدیهی است که در چنین شرایطی، نقش بسیار مهمی به عهده داشته باشند و به‌مثابه بلندگوی حقوق بشردوستانه با اطلاع‌رسانی صحیح، افکار عمومی را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

به برکت گسترش وسایل ارتباطی، رسانه‌ها با فرهنگ‌سازی و مطالبه‌گری درست و اصولی، جامعه را به سمت توسعه‌خواهی سوق می‌دهند و با ترویج، آموزش و تبلیغ، به ترمیم و بازسازی ضعف‌ها و ناسازگاری‌هایی که در قوانین حقوق بشردوستانه وجود دارد، به عنوان یک موضوع مغفول‌مانده، می‌پردازند. بنابراین، باید هدفمند عمل کنند تا در مسیر خود دچار مشکل نشوند.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای نخستین بار، هارولد لاسول محقق معروف امریکایی، در مقاله‌ای که در سال ۱۹۴۸ در این باره نوشت، سه نقش اساسی نظارت بر محیط (نقش خبری)، ایجاد و توسعه همبستگی‌های اجتماعی (نقش تشریحی) و انتقال میراث فرهنگی (نقش آموزشی) را برای وسایل ارتباط جمعی در نظر گرفت.

2. Cultivation Theory

۳. مرادی، حجت‌الله و همکاران، *عملیات روانی رسانه*، تهران: نشر ساقی، چاپ دوم، ۱۳۸۹، ص ۱۲۴ و ۱۲۵

۴. مهدی محمد، فرقانی، «حبررسانی در صحنه نبرد بر اساس حقوق بشردوستانه» در: *ویژه‌نامه مجله پژوهش حقوق و سیاست*، اسفند ۱۳۸۳، ص ۳۲.

۵. کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، سازمان بین‌المللی شهرداران صلح و ...

6. <http://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-0173-002.pdf>- p.51

۷. ماده ۴۷: طرف‌های معظم متعهد متعهد می‌گردند تا در زمان صلح همانند زمان جنگ نسبت به انتشار متن قرارداد حاضر در کشور مربوطه خویش به گسترده‌ترین حد ممکن اقدام نموده و به خصوص مطالعه و بررسی آن را در برنامه‌های آموزشی نظامی و در صورت امکان غیر نظامی بگنجانند، به طوری که اصول مندرج در آن به اطلاع همه مردم، به خصوص نیروهای مسلح در حال جنگ، کارکنان پزشکی و روحانیون برسد.

8. <http://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>-p.76

9. <http://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>-p.121

۱۰. ماده ۱۲۷: طرف‌های معظم متعهد متعهد می‌گردند تا در زمان صلح همانند زمان جنگ نسبت به انتشار متن قرارداد حاضر در کشور مربوطه خویش به گسترده‌ترین حد ممکن اقدام نموده و به خصوص مطالعه و بررسی آن را در برنامه‌های آموزشی نظامی و در صورت امکان غیر نظامی بگنجانند، به طوری که اصول مندرج در آن به اطلاع همه مردم برسد. هر مقام نظامی یا غیر آن که در زمان جنگ نسبت به اسرای جنگی مسئولیت‌هایی بر عهده دارد، باید متن قرارداد را به همراه داشته و به خصوص درباره مقررات آن آموزش دیده باشد.

11. <http://www.icrc.org/eng/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf-p.201>

۱۲. ماده ۱۴۴: طرف‌های معظم متعاهد متعهد می‌گردند تا در زمان صلح همانند زمان جنگ نسبت به انتشار متن قرارداد حاضر در کشور مربوطه خویش به گسترده‌ترین حد ممکن اقدام نموده و به خصوص مطالعه و بررسی آن را در برنامه‌های آموزشی نظامی و در صورت امکان غیر نظامی بگنجانند، به طوری که اصول مندرج در آن به اطلاع همه مردم برسد. هر مقام غیر نظامی، نظامی، پلیس، یا غیر آن که در زمان جنگ مسئولیت‌هایی نسبت به افراد تحت حمایت بر عهده دارد باید متن قرارداد را به همراه داشته و به خصوص درباره مقررات آن آموزش دیده باشد.

13. Art.5 (Item.2-g) Statutes of the International Red Cross and Red Crescent Movement

14. Art.5 (Item.4-a) Statutes of the International Red Cross and Red Crescent Movement

۱۵. مرادی، حجت‌الله و همکاران، *پیشین*، ص. ۷۷

۱۶. *پیشین*.

۱۷. اینگلس، فرد، *نظریه رسانه‌ها*، ترجمه محمود حقیقت‌کاشانی، تهران: مرکز تحقیقات و مطالعات سنجش برنامه ۱ صدا و سیما، ۱۳۷۷، صص. ۳۷-۳۸.

۱۸. ساروخانی، باقر، *جامعه‌شناسی ارتباطات*، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۲، ص. ۱۷۷.

19. <http://www.mohsenesmaeili.com/NSite/FullStory/News/?Id=146>

20. Catford, J. (99) *The Mass Media is Dead: Long Live Multimedia*, Health Promotion International, 10, p 251-247.

21. <http://www.mohsenesmaeili.com/NSite/FullStory/News/?Id=146>

22. UN.A/RES/3148(XXVIII)

23 United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

24. Res/4.301/14Nov./UNESCO/Public Information and Promotion of International Understanding

25. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114046e.pdf-p.57>

26. Declaration on fundamental principles concerning the contribution of the mass Media to strengthening peace and International understanding, the promotion of Human Rights and to countering Racialism, Apartheid and Incitement to war.

27. http://apfeiu.unescoapceiu.org/pdf/rud_02.pdf-p-6

28. International Commission of UNESCO for the study of Communication Problems.

۲۹. معتمد نژاد، کاظم، معتمد نژاد، رؤیا، *حقوق ارتباطات*، تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، جلد یکم، چاپ دوم، ۱۳۸۸، ص. ۴۱۳.

۳۰. پیشین، ص. ۴۱۴.

۳۱. پیشین، ص. ۴۱۵.

۳۲. پیشین، ص. ۴۱۵.

۳۳. سیاه رستمی، هاجر، *حقوق بین‌الملل بشردوستانه*، تهران: امیرکبیر، ۱۳۸۴، ص. ۳۶.

۳۴. اتحادیه بین‌المجالس، نشست یکصد و شصت و یکم شورا، سپتامبر ۱۹۹۷.

۳۵. نوری، سید مسعود، «آموزش حقوق بشردوستانه»، *مجله کتاب ماه علوم اجتماعی*، آبان و آذر ۱۳۸۳، شماره ۸۵ و ۸۶، ص. ۲۱.

۳۶. سیاه رستمی، هاجر، *آشنایی با حقوق بین‌الملل بشردوستانه*، مؤسسه آموزش عالی علمی-کاربردی هلال ایران، تابستان ۱۳۸۹، ص. ۷۱.

37. Children of Hiroshima

38. Hiroshima, Hiroshima

39. Record of Human Being

۴۰. فلاحی، مازیار، *خاکستر و الماس*، تهران: انتشارات فتح، ۱۳۷۹، ص. ۱۴.

41. Schindler's List

۴۲. پیشین، همان.

43. The Land of Blood And Honey

44. Where are they now?

45. Fighting by the Rules

46. International Humanitarian Law: a Universal Code

47. In the Heart of the Action

48. <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-874-pfanner.pdf>

49. The media's role in peace-building: asset or liability? Presented at Our Media 3 Conference, Barranquilla, Colombia

۵۰. مرادی، حجت‌الله و همکاران، *پیشین*، ص. ۸۸.

۵۱. وری بیترو، *فرهنگ حقوق بین‌الملل مخاطمات مسلحانه*، ترجمه سیامک کرم زاده، کتابیون حسین نژاد، تهران: سر سم (به سفارش دبیرخانه کمیته ملی حقوق بشر دوستانه)،

۱۳۸۳، ص. ۷۳.

۵۲. ممتاز، جمشید، "حمایت از روزنامه‌نگاران در زمان جنگ توسط حقوق بشردوستانه بین‌المللی"، در: ویژه‌نامه مجله پژوهش حقوق و سیاست، ویژه‌نامه، اسفند ۱۳۸۳، ص. ۱۴.
۵۳. بروجردی، محمود، "نقش رسانه‌ها در ترویج اصول بشردوستانه و گفت‌وگوی تمدن‌ها"، در: ویژه‌نامه مجله پژوهش حقوق و سیاست، ص. ۱۴.
۵۴. مرادی، حجت‌الله و همکاران، پیشین، ص. ۱۳۶.

◆ فصلنامه مطالعات بین‌المللی (ISI) / شماره ۴۰ / ۳۱۳